

Å gjøre etisk refleksjon

Sverre Urnes Johnson
Psykologisk institutt, UiO
Modum Bad
s.u.johnson@psykologi.uio.no

Forfatteren har fylt ut interessekonfliktskjema og oppgir ingen interessekonflikter.

Uten kontinuerlig fagetisk trening visner den fagetiske kompetansen.

Illustrasjon: Kristian Utrimark

Profesjonsetiske spørsmål blir stadig oftere aktualisert, og psykologer deltar i økende grad i offentligheten – i medier, podkaster, bøker, foredrag og kommersielle formater. Dette forsterker behovet for noe helt grunnleggende i psykologfaget: evnen til metaperspektiv – å kunne se egen rolle, egne valg og egen praksis utenfra. En slik evne oppstår ikke spontant. Den må læres, trenes og vedlikeholdes systematisk.

Profesjonsetikk som øvelse, ikke bare pensum

Jeg underviser profesjonsstudenter i psykologi allerede fra første semester i grunnleggende profesjonsetikk. Nettopp fordi studentene ennå ikke har etablert faste vaner, kan de raskt trenes i å gjenkjenne etiske dilemmaer og reflektere strukturert rundt dem. I undervisningen arbeider vi ikke bare med definisjoner og prinsipper på tavla, men med konkrete, praksisnære situasjoner og prosedural og målrettet trening (Anderson, 1982; Ericsson, 2008). Aktuelle eksempler fra media drøftes aktivt. De aktuelle situasjonene som preger mediebildet, hentes ikke frem for å henge ut kollegaer, men for å bevisstgjøre studentene om faktiske dilemmaer.

Studentene får presentert caser som kan minne om situasjoner psykologer møter i terapirommet, i møte med pårørende, i tverrfaglige team eller i offentligheten. Eksempler fra pensumboken brukes flittig (Øvreeide & Backe-Hansen, 2025). De lærer tidlig et sentralt akronym som de skal ta med seg videre i studiet: KARI – kompetanse, ansvar, respekt og integritet – de etiske prinsippene for nordiske psykologer (Norsk psykologforening, 1998). Det samme gjelder begrepet evidensbasert praksis (APA, 2006; Norsk psykologforening, 2007).

Psykologer flest er enige om at det er viktig å arbeide evidensbasert eller følge fagetiske prinsipper. Evidensbasert praksis og KARI er imidlertid abstrakte begreper. For at de skal gi mening og kunne brukes, må de knyttes til observerbare hendelser og situasjoner. De må gjøres eksplisitte og praktiske. Det må tydeliggjøres hvordan evidensbasert praksis faktisk viser seg i konkrete eksempler: hvordan psykologen sjonglerer de tre pilarene forskning, pasientenes preferanser og klinisk erfaring i konkrete valg.

Tilsvarende for fagetikken. Dilemmaene vi arbeider med, kan handle om maktasymmetri, eksponering av sårbare personer, uklare roller, rollekonflikter, lojalitet til arbeidsgiver versus lojalitet til klient, spenningen mellom faglig formidling og kommersiell utnyttelse – eller praksis som ikke er i samsvar med tilgjengelig forskning.

Poenget er ikke å gi studentene «riktige svar», men å trene dem på selve arbeidsmåten:

- oppdage at «her er det faktisk et dilemma»
- sette ord på hvilke hensyn som står mot hverandre
- undersøke hvordan makt, rolle, sårbarhet og kontekst påvirker situasjonen
- formulere begrunnede valg, og tåle at det ikke finnes en fasit

Prosedural læring

Undervisningen legger vekt på prosedural læring: Studentene lærer ikke bare om etikk, de lærer å gjøre etisk refleksjon. De øver på å identifisere relevante prinsipper, analysere situasjonen steg for steg, drøfte ulike handlingsalternativer og vurdere mulige konsekvenser, og de presenterer for hverandre. Over tid blir dette en form for «fagetisk muskulatur» – en ferdighet som kan aktiveres i nye, uforutsette situasjoner.

Det er påfallende hvor raskt denne muskulaturen kan begynne å utvikle seg. Allerede etter svært få undervisningsøkter ser jeg studenter uten klinisk erfaring bli i stand til å gjenkjenne asymmetri, sette ord på potensiell skade og stille spørsmål ved egen og andres motivasjon. Det tyder på at profesjonsetisk dømmekraft ikke er noe man automatisk får med alderen eller økende erfaring, men er noe som kan bygges systematisk – fra første semester.

Metabevissthet som kjerne i etikken

I kjernen av arbeidet med å utvikle en fagetisk muskulatur ligger metabevissthet: evnen til å reflektere over egen tenkning, egne reaksjoner og egne læringsprosesser (Flavell, 1979). Metabevissthet ved profesjonsetikk handler blant annet om å kunne betrakte egne faglige og etiske vurderinger som nettopp vurderinger – ikke som ren sunn fornuft eller gode intensjoner. Studentene får flere spørsmål: Hvor kan du være blind? Hvilke hensyn ser du først, og hvilke glemmer du? Hvem er mest sårbar i denne situasjonen? Hvilke interesser kan du selv ha som du ikke umiddelbart legger merke til? Hvordan viser de fagetiske prinsippene (KARI) seg i denne saken?

Slik trening, helt fra starten av studiet, gjør at profesjonsetikk ikke reduseres til et sett abstrakte idealer, men blir en konkret, personlig og faglig ferdighet. Målet er at studentene etter hvert tar med seg denne måten å tenke på inn i praksis – og videre inn i et helt yrkesliv.

Studentene skal tidlig lære at deres egne vurderinger ikke er nøytrale, men vil formes av erfaring, gruppepress, forventninger, frykt for å gjøre feil og behov for anerkjennelse.

Når blikket løftes fra første semester og framover mot psykologyrket som helhet, blir én ting tydelig: Det er ikke nok å ha hatt etikkundervisning gjennom profesjonsstudiet i psykologi. Problemstillingene psykologer møter, endrer karakter i takt med samfunnet – gjennom ny teknologi, nye behandlingsformer, nye medieformater og nye samhandlingsarenaer. Profesjonsetikk må derfor forstås som en kontinuerlig faglig oppgave: noe som må oppdateres, drøftes og øves på, også for erfarne psykologer. Det innebærer blant annet at det bør være systematisk refleksjon rundt hvordan man 1) håndterer egen rolle når man trer ut av terapirommet og inn i offentligheten, 2) forstår og praktiserer samtykke i formater hvor eksponeringen er stor og varig, 3) balanserer ønsket om å normalisere psykiske plager med behovet for å beskytte enkeltpersoner mot utilsiktet skade og 4) forholder seg til kommersielle og mediale logikker som ikke nødvendigvis sammenfaller med faglig forsvarlighet.

Mange av disse problemstillingene kan ikke løses med forskrifter. De krever nettopp den metabevistheten og prosedurale etiske kompetansen vi forsøker å bygge fra første semester: evnen til å stoppe opp, undersøke egen posisjon, drøfte med andre og være villig til å justere kursen.

En profesjon som tåler etisk ubehag

Hvis psykologer skal utøve faglig integritet i møte med komplekse forventninger fra pasienter, arbeidsgivere, medier og samfunn, må profesjonen som helhet tåle etisk ubehag. Det betyr at vi må kunne diskutere vanskelige saker, også når de berører kollegaer, etablerte praksiser eller populære formater, uten å gå inn i verken stillhet eller ren gapestokkmentalitet. Psykologstanden må evne å korrigere seg selv.

For utdanning og spesialisering innebærer dette at profesjonsetikk bør være en rød tråd gjennom praksis, veiledning og spesialistløp, der konkrete erfaringer brukes som utgangspunkt for profesjonsetisk refleksjon. Videre bør de fagetiske prinsippene trenes på aktivt i etterutdanning og faglig fellesskap, der psykologer sammen kan bearbeide nye typer utfordringer – i terapirommet, i organisasjoner og i offentligheten.

Den store gruppen psykologer som er ferdig spesialister, har så langt jeg har kartlagt, få tydelige arenaer der de kan trene på prosedurale ferdigheter knyttet til fagetiske prinsipper (KARI). Vi vet hva som skjer med en ferdighet som ikke vedlikeholdes eller trenes på aktivt: Den visner raskt hen. Nettopp denne gruppen kan derfor ha et særlig behov for systematisk, praktisk fagetisk trening. NPF bør følgelig legge til rette for målrettet fagetisk påfyll og prosedural trening spesielt rettet mot spesialister.

Når vi investerer i slik profesjonsetisk kompetanse, fra første semester og gjennom hele yrkeslivet, styrker vi ikke bare psykologers personlige og faglige integritet. Vi bidrar også til å beskytte dem vi er satt til å hjelpe, og til å bevare den tilliten psykologer er avhengige av i samfunnet.

Profesjonsetikk er en integrert del av det å være psykolog. I det første møtet som student, i det første terapiforløpet som nyutdannet, og i alle de nye arenaene der psykologer i dag utøver faget sitt.

Referanser

- Anderson, J. R. (1982). Acquisition of cognitive skill. *Psychological Review*, 89(4), 369–406. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.89.4.369>
- APA Presidential Task Force on Evidence-Based Practice. (2006). Evidence-based practice in psychology. *American Psychologist*, 61(4), 271–285. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.4.271>
- Ericsson, K. A. (2008). Deliberate practice and acquisition of expert performance: A general overview. *Academic Emergency Medicine*, 15(11), 988–994. <https://doi.org/10.1111/j.1553-2712.2008.00227.x>
- Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.906>
- Norsk psykologforening. (1998). *Etiske prinsipper for nordiske psykologer*. Norsk psykologforening.
- Norsk psykologforening. (2007). *Evidensbasert praksis i psykologi*. Norsk psykologforening.
- Øvreeide, H. & Backe-Hansen, E. (2025). *Fagetikk i psykologisk arbeid*. Cappelen Damm Akademisk.